

ACC. N:R M. 14043: 1-10.

Landskap *Småland* Upptecknare: *Yngre Danielsson, Diö*
Härad: *Albo* Berättare: *Oscar Karlsson, "*
Socken: *Stenbrohult* Berättarens yrke: *dräng, kusk*
Uppteckningsår: *1954* Född år *1878 i Växjö landsförs.*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Om dragotter. s. 1-10.

(Inlämnat av kyrkoherde E. Sandgren från Stenbrohults studiecirkel.)

N. No. 107.

Skriv endast på denna sida

M. 14043

Landskap: *Småland*

Berättare: *Oscar Karlsson*

Härad: *Ålbo*

Berättarens yrke: *Gång, Kusk, f. s.*

Socken: *Stenbohuset*

Berättarens adress: *Diö.*

Uppteckningsår: *1954*

Född år *1878 Växjö landsförsamling.*

Upptecknare: *Ingvar Sainiesson*

*Några anteckningar om
familjen Sainiesson.*

ACC. N:R M. 14043: /.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Några anteckningar om forna tiders dragoxe.

Lat som en ox är ett bevingat ord, ett epitet,
som vi gärna tillvita vår medvandrare, som ej är så rask
i vändningarna. Men - var oxen lat? Knappast. En senare
tidens forskning torde fastslå motsatsen. Oxen lät sig ej
jäktas! Om en Smålandsbonde, erkännerligen en stenbrohults-
bonde kunde skrika sig hes. Det hjälpte föga när oxen bestämt
sig för en vilopaus. Tålmodigt och undergivet trälade oxen
hela dagen. I den jämna takt, som han själv bestämde. Seg och
stark var han. Och ett år säkert åkern blev färdigplöjd.
Men, utan jäkt. Och inte bör människan kalla frihet från
jäkt för lathet. Det har senare tiders forskning konstate-
rat att man ej bör göra. Men andra ord: Oxen har blivit re-
habiterad.

Utvecklingen rider framåt med stora stornsteg.
När man i våra dagars Stenbrohult ska börja vårbruket, höst-
pläja eller bärja in säd - Och höstskörden, ja, då spänner

ACC. N:R M. 14043:2.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

bonden framför redskap och vagnar, inte oxar, utan i allt större utsträckning nutidens moderna dragare, traktorn. Rationaliseringen av Stenbrohults jordbruk håller på att genomföras. Till båtнад för individ, stat och kommun.

Men samtidigt med denna utveckling går en mycket gammal bondekultur med både dess moraliska och estetiska skönhetsvärden i graven. Man må beklaga detta eller inte. Men tidens lösen är rationalisering och effektivitet. Och den mera konservativa och traditionsbundna delen av Stenbrohults befolkning, bönderna, äro numera lika framåt "minded" som den övriga delen av dess innevånare.

En större bondgård, som i forna tider hade en djurbesättning bestående av 20-35 kor, 15-25 får, ett dussintal grisar, 2 st. vagnshästar och eventuellt en ridhäst, hade samtidigt med få undantag, minst fyra par oxar.

Små gårdar och torpställen höll sig med kor som dragare. Det blev billigast. Kon var produktiv, hon mjölkades, samtidigt ersatte hon oxen eller hästen som dragare. Men många små-

ACC. N:R M. 14043:3.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

gårdar ståtade också med en eller två stutar. Dessa voro billigare i inköp än oxar. Oxarna spelade förr i tiden, den större rollen, som gårdens dragare. Hästen en mera underordnad sådan. Tjuren användes som dragare endast när han skulle rastas. Han var då anspänd medelst en hästsele och skodd likadant som en ox. Tömmarna var fästade i nosringen. Och minsta ryckning i densamma åtlydde han. Tjurkalven kallades ungtjur ända tills han kastrades. Efter snörpningen kallades han för stut. En stut var således en kastrerad ungtjur. Men fick stuten leva blev han äldre och benämndes med namnet ox.

De vackraste och kraftigaste bland tjurkalvarna kastrades ej. De fick "stå på tillväxt" och blevo gårdens avelstjurar. men de småväxta, och mer eller mindre defekta kalvarna, kastrades och blevo stutar. Så småningom allt eftersom de blevo större, och tjändes, kallades de oxar. Kastreringen eller snörpningen, som det även kallades, skedde i regel när tjurkalven var 2-3 mån. gammal.

Snörpningen utfördes ibland av ortens slaktare. Men

ACC. N:R M. 14043:4.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

oftast av rättaren, bonden eller någon händig ladugårdsdräng.

Det operativa ingreppet utfördes vanligen med en vass kniv. Eller också, vilket var mycket vanligt, medelst en "snärja" av ståltråd. Denna lades om pungen, så att man var säker på att båda stenarna följde med vid det hastiga rycket i snärjan. Ty om någon av stenarna ej följde med, utan förflyttade sig inåt och uppåt kroppen, så blev resultatet en bastard. Hälften tjur och hälften stut. Ett sådant resultat av snörpningen ansågs mindre lyckat.

Om två oxar var olika storlek, så spändes alltid den minsta för på vänster sida. Och kallades "teoxe." Den större, som alltid spändes för på höger sida kallades "fråoxe".

Oxen var populär. Och användes som dragare i stor utsträckning därför att man tog sig behändigt fram, där det var trångt, på steniga åkrar och ute i skogen. Något billigare i inköp och underhåll var han också. Oxarna skoddes alltid på vintern. Då frost och is gjorde vägarna hala. Skonungen verkställdes i ett skostall. Denna bestod av fyra grova träpålar, som var ner-

ACC. N:R M. 14043:5

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

kilade i marken. Dessa stolpar stöttades med slador så att ställningen blev stabil. Skostallet byggdes så smalt att oxen nätt och jämt kunde pressa sig in. Ett rep bands om övre slanan och om oxens ben, och i detta hissades benet upp. Sedan kunde skoningen börja utan risk för sparkar för den, som utförde densamma. I regel var det endast ytterklövarna, som skoddes. Oxens skor bestod av en oval platt järnring med en rad sömhål och fästes på yttersidan av klöven. En brodd fästes i mitten av skon för bättre fäste. Oxen var 3-4 år gammal när han skoddes. De verktyg, som behövdes var hammare, tång samt ett verkjärn om klöven behövde jämnas. Men detta fick ske försiktigt så att man ej skar in på trampdynan. I regel utförde ortens smed skoningen. På de större gårdarna fanns nästan alltid en duktig smedvan karl, som utförde alla i gården förekommande smedarbeten. Där ibland skoning av hästar och oxar.

Tämjningen av oxen påbörjades vid två års ålder. Således när han ännu var stut. En gammal oxe gick i par med stuten, som skulle tämjas. Detta var ett arbetsamt och tröttande arbete

ACC. N:R M. 14043:6.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

för körsvennen och satte hans tålamod på prov ganska hårt.

När kvällen kom var han oftast så hes att han inte kunde tala.

Oxen användes till allt förekommande dragarbete på gården. Han användes till skogskörslor på vintern. Jordbruksarbete på våren och höst samt som "vagnshäst" på sommaren när höstskörden skulle inköras.

Fanns det både oxar och hästar på en gård ansåg drängarna det förnämligare att få köra med hästarna. En dräng på en gård hade fått hand om oxarna. Efter en tids körning längtade han efter att få köra med hästarna. Slutligen gick han fram till drängen, som körde med dessa och bad att få köra med hans hästar. "Lite granna". "Nä." svarade drängen förnämt. Var du glad, över att du får köra med dina oxar. Du lär väl aldrig komma på en så stor gård som denna, som har både oxar och hästar. Slokörad återgick drängen till sina oxar. Denna lilla episod är nog så belysande.

En häst och en ox gick aldrig i par. Däremot har förekommit att en ox och en karl har gått i par. Den fattige små-

ACC. N:R M. 714043:7.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

bonden axlade det andra oket. Oket, som var av björkträ och försett med horntyglar, som lades om hornen på oxen. Sedan lades tömmarna över horntyglarna och omkring örat på vardera oxen, om de kördes i par. Således styrdes oxen i öronen. En järnlänk fanns mellan öxarna, som förband åkdonet eller jordbruksredskapet med oket. En tön av hampa härde till utrustningen, likaså en pis-ka med tagelsnärt och garnerad med knutar. "Slyor" av björk eller rönn användes också som pådrivningsverktyg. Oxen kunde ibland få för sig att ta en extra lång vilopaus under plöjningen. Drängens tålamod kunde brista efter alla fruktlösa försök att få igång honom igen.

Då tillgrep han som sista utväg en torr enruska, som han pressade upp mot ändtarmen på den istadiga oxen. Och då blev det fart på honom. Att medelst eld under buken få honom på andra tankar praktiserades icke.

Grimmor förekom inte på oxar. Oxarna hade sina särskilda bås i en hörna av ladugården. På större gårdar med många oxar fanns särskilt byggda oxstall. Dessa oxstall voro inredda

ACC. N:R M. 14043:8.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

precis som häststall. Oxarna hade till sitt förfogande en särskild hage när de släpptes ut på bete. Inne i stallet utfordrades de på samma sätt som de övriga nötkreatureren.

Ville man ha fram en extra fin oxstam, så kastrerades praktexemplaren bland tjurkalvarna. Patron Sthepens, ägaren av Kronobergs läns största gods Huseby, var på sin tid en av Smålands största oxuppfödare. Det drevs i stor skala. Och särskilda oxskötare voro anställda.

Växjö var samlingspunkten för oxhandeln vida omkring. Ända från Öster- och Västergötland kommo oxuppköpare och från länen runt omkring. På dessa oxmarknader gjordes stora affärer. Hade många uppköpare anlönt voro bönderna och alla säljare nöjda och pigga på att göra affärer. Ty priserna stego i höjden och man fick bättre betalt. När köpen var avslutade lastades oxarna in i järnvägsvagnar om köparna voro långväga ifrån. I annat fall föstes oxarna landsvägen hem av särskilda oxfösare. Innan järnvägarnas tillkomst skedde hentransporten alltid på detta sätt. Det var tidsödande och kunde ibland ta flera dagar

ACC. N:R M. 14043:9.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

i anspråk. Älmhult, Liatorn och Stolpastugan var stora marknads-
platser i Stenbrohult förr i tiden. Här avslöts många oxaffärer.

De större oxuppköparna kunde i regel fylla en järnvägsvagn
med sina oxar. Men inte alltid. Då hände det att två oxköpare
delade en vagn. Ett "bomärke" klipptes då på länderna, på varje
oxe. Detta förhindrade tvister om vem oxarna tillhörde. Förstes
oxarna hem landsvägen, en oxfösare hade oftast två eller flera
uppdragsgivare, gjorde man på samma sätt. Klippte bomärken på
oxarna.

Slutligen var den stunden kommen då oxen ej längre
var lämplig som dragoxe. Han var för gammal. Men man lät honom
ej bli allt för lastgammal innan han såldes till slakt. Detta
hade menlig inverkan på prissättningen.

Innan han såldes till slakt göddes oxen. Gödningen
började på vintern och fram på våren var han färdiggödd för
slakt. Oxen göddes med potatis, havre och kokt råg. Köttet blev
mört och gott samt betalades därefter.

Efter ett hårt och slitsamt liv förvoxen blev epilogen,

ACC. N:R M. 14043:10.

en härlig mör oxstek på människornas bord.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND